

Joanna Gorzelana

Uniwersytet Zielonogórski

SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO SAMUELA BOGUMIŁA LINDEGO A WSPÓŁCZESNA LEKSYKA POLAKÓW – MIESZKAŃCÓW UKRAINY ZACHODNIEJ (BUKOWINA)

Wstęp

Bukowina, znajdująca się obecnie na terenie Ukrainy i Rumunii, nigdy nie należała do państwa polskiego. Jednak żywioł polski obecny jest na tych terenach od średniowiecza¹. Ostatnia duża polonizacja terenów nastąpiła w XIX w., gdy doszło do kolonizacji należącej do Austrii Bukowiny. W efekcie przed I wojną światową, według spisu ludności z 1910 r., Polacy (4,6%) stanowili piątą co do wielkości grupę narodową po Ukraińcach (38,4%), Rumunach (34,4%), Żydach (11,9%) i Niemcach (9,3%). Tereny te zamieszkiwały także grupy Słowaków, Czechów, Węgrów i Rosjan². Wśród Bukowińczyków³ byli więc ludzie różnej narodowości. Językiem urzędowym tych terenów był wtedy język niemiecki. W okresie międzywojennym cała Bukowina należała do Rumunii, czyli językiem urzędowym był kolejny język niesłowiański – rumuński. Podczas II wojny światowej na terenach północnej Bukowiny stacjonowały wojska rosyjskie i tam była administracja rosyjska, a od czerwca 1941 na całej Bukowinie znów funkcjonowało państwo rumuńskie (z administracją i szkołą) aż do 1944, kiedy przyszły wojska rosyjskie. Po II wojnie światowej południowa Bukowina pozostała w państwie rumuńskim,

---

¹ E. Biedrzycki, *Historia Polaków na Bukowinie*, Kraków 1973.

² Za: H. Krasowska, *Charakterystyka językowa polszczyzny bukowińskiej (na podstawie materiału zawartego w słowniku)*, [w:] K. Feleszko, *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku*, t. II: *Słownik*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa 2003, s. 17.

³ Stosuję termin *Bukowińczyk/Bukowińczycy* na określenie mieszkańców Bukowiny za badaczami tego terenu: K. Feleszko, *Bukowina moja miłość...*, t. II, red. A. Żor, Warszawa 2002; H. Krasowska, *Bukowina. Mała ojczyzna. Pietrowce Dolne*, Pruszków 2002; E. Kłosek, *Świadomość etniczna i kultura społeczności polskiej we wsiach Bukowiny rumuńskiej*, Wrocław 2005.

północna zaś – z dużym miastem Czerniowce – została włączona do ZSRR (USSR) i dziś należy do Ukrainy.

Historia ziem ściśle wiąże się z rozwojem kultury jej mieszkańców. Na terenach pogranicznych, takich jak Bukowina, współistnieją różne kultury, religie, języki. Jak zauważył Kazimierz Feleszko, filolog urodzony w Czerniowcach w 1939 r., specyfika Bukowiny „polegała na koegzystencji różnych ludów, różnych narodowości, wielu religii. Jedenastu narodowości i dziewięciu religii”⁴. Wpływy między nimi były nieuniknione. Feleszko pisze o wielu aspektach tych zależności⁵. Dostrzega on związki między leksyką w różnych językach ludności Bukowiny. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że język, jakim posługują się Polacy, emigranci z terenów rdzennie polskich, funkcjonuje na bazie języka macierzystego. Polacy nie przyjęli całej leksyki od sąsiadów z Bukowiny, wśród których byli także nosiciele niesłowiańskich języków: niemieckiego, rumuńskiego, ormiańskiego oraz idysz, zauważmy, że część tego – obcego dziś – słownictwa, używana była w dawnej polszczyźnie.

Celem pracy jest prześledzenie tego zasobu słów, który, wywodząc się z dawnej polszczyzny, pozostał w użyciu polskich Bukowińczyków mieszkających na Ukrainie do dziś. Przyjmuję, że słownictwo polskie używane przez Polaków zbliżone jest do leksyki z okresu największej polonizacji terenów, czyli I poł. XIX w. Należy dodać, że ludność polska, zasiedlająca w tamtym okresie Bukowinę, przybywała bezpośrednio nie tylko z terenów rdzennie polskich⁶. Według badań historyków część Polaków przybyła z czeskiego okręgu czadeczczyzny, gdzie przywędrowali wcześniej ze Śląska⁷. W niniejszej pracy poddano analizie leksemy odnotowane w *Słowniku języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego (1807-1814)⁸, który zgodnie z założeniami autora miał charakter rejestrujący i zawierał słownictwo obecne w tekstach drukowanych do końca XVIII w., bez względu na jego wartość stylistyczną.

Analiza materiału

Spośród zebranej leksyki, używanej do dziś na Bukowinie ukraińskiej przez Polaków, niektóre wyrazy notował Linde z gwiazdką, co „oznacza, że słowo to, lub wcale nie, lub przynajmniej w przytoczonym kształcie albo znaczeniu, dziś nie jest używane”⁹. Bożena

⁴ K. Feleszko, *op. cit.*, t. I, s. 35.

⁵ Por. K. Feleszko, *Bukowina – „Europa w miniaturze”. Fakty i metody*, [w:] *Bukowina. Tradycje i współczesność*, red. Z. Kowalski, H. Krasowska, J. Makar, W. Strutyński, Piła–Czerniowce–Suczawa 2006, s. 15-23.

⁶ *Idem*, *Integracja językowa Polaków bukowińskich*, [w:] *Bukowina. Wspólnota kultur i języków*, red. K. Feleszko i J. Molas, Warszawa 1992, s. 68.

⁷ Na temat wędrowek por. np. M. Gotkiewicz, *Rozmieszczenie nazwisk górali czadecckich śladem ich ruchów migracyjnych*, „Onomastica” XIX: 1974.

⁸ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I-VI, Warszawa 1807-1814.

⁹ *Ibidem*, t. I, s. LXXIV.

Matuszczyk zwraca uwagę, że między tymi formami znajdują się nie tylko archaizmy, ale także osiemnastowieczne regionalizmy¹⁰.

Takim regionalizmem pochodzącym z języków wschodniosłowiańskich jest niewątpliwie leksem **czerepacha** ‘żółw, żaba, fig. ‘babsko’¹¹. Teresa Minikowska właśnie ten leksem podaje jako przykład szesnastowiecznego zapożyczenia ukraińskiego, w którym został zachowany pełnogłos¹². Podobnie Zenon Klemensiewicz sytuuje rzeczownik wśród średniopolskich zapożyczeń ruskich¹³. W dzisiejszej polszczyźnie ogólnej to słowo nie jest używane, natomiast Polacy na Bukowinie ukraińskiej posługują się leksemem, najczęściej w znaczeniu przenośnym, na co niewątpliwie ma wpływ istnienie jego ukraińskiego odpowiednika *чепенаса*¹⁴. Podobnie – z gwiazdką jako dawny – był notowany przez Lindego leksem **chwośt** ‘ogon, koński, bydłęcy’, który Klemensiewicz określa jako rusycyzm z epoki średniopolskiej¹⁵. Dziś na Bukowinie obok formy *chwośt* obecna jest też wersja ukraińska *хвѣцм*. Także leksem **futor** ‘po naszymu folwark’, obecny w polszczyźnie już XVI w.¹⁶, do dziś używany jest na Bukowinie przez Polaków, a Ukraińcy stosują formy *xymop* i *xymip*. Jako dawny podawał Linde także wyraz **kauszyk** ‘czarka; np. do nabierania czego’, Feleszko, wskazuje na związek tej formy z rumuńskim rzeczownikiem: *căuș* ‘czerpak’¹⁷. Można przypuszczać, że słowo *kauszyk* utrzymało się w użyciu pod wpływem sąsiedztwa językowego. Zarówno bowiem Polacy, jak i Rumuni, mieszkając po sąsiedzku używali podobnych słów. Kolejny leksem, nieznanym we współczesnej polszczyźnie, to **biesaga** częściej w l. mn. *biesagi* ‘mieszek takowy, który i nazad i naprzód szyi wisi’. Rzeczownik ten związany z kulturą pasterską, zaliczany jest do tzw. karpатыzmów¹⁸. W języku ukraińskim ma on dwa warianty fonetyczne: *бѣсагу* i *бусагу*. Inny leksem, opatrzony przez Lindego gwiazdką, a obecnie traktowany jako ekspresywizm, gdyż można go usłyszeć na Bukowinie w funkcji inwektywy, to niespotykany w Polsce rzeczownik **ditko** ‘rodzaj duchów ziemskich, dyjasek’¹⁹. Niespalatalizowane połączenie *di-* jest wyraźnym świadectwem

¹⁰ B. Matuszczyk, *Słownik języka polskiego S.B. Lindego. Warsztat leksykograficzny*, Lublin 2006, s. 108-110.

¹¹ Wszystkie definicje słownikowe podajemy za: S.B. Linde, *op. cit.*

¹² T. Minikowska, *Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w.*, Warszawa–Poznań–Toruń 1980, s. 10.

¹³ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1999, s. 347.

¹⁴ Leksemy ukraińskie podajemy za: *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, red. В.Т. Бусел, Київ 2003, jeśli inaczej, zaznaczamy.

¹⁵ Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 347.

¹⁶ Por. T. Minikowska, *op. cit.*, s. 52.

¹⁷ K. Feleszko, *Bukowina, moja miłość*, t. II, s. 111.

¹⁸ H. Krasowska, Z. Greń, *Słownik górali polskich na Bukowinie*, Warszawa 2008, s. 33.

¹⁹ O formie *ditko* i frazeologizmach, jakie tworzy na Bukowinie por. J. Gorzelana, *Wybrane zjawiska językowe występujące w nazwach religijnych górali czadeckich z Bukowiny*, [w:] *We wspólnocie narodów i kultur. W kręgu relacji polsko-rumuńskich. Materiały z sympozjum*, red. S. Joachimowska, E. Wieruszewska, Suceava 2008, s. 354-361.

fonetycznego zapożyczenia wschodniosłowiańskiego²⁰ (ukraińskie *дудько*²¹). Następny rzeczownik, znany w dawniejszej literaturze polskiej, ale współcześnie nieprzytaczany przez słowniki, to wyrażający lekceważenie rzeczownik **durnica** ‘bzdurstwa’. Należy on do bogatej grupy derywatów przymiotnika **durny** ‘głupi’, a także ma swój odpowiednik ukraiński *дурний*. Kolejna forma opatrzona przez słownik Lindego gwiazdką to **chrobak** ‘robak’. Nie jest ona notowana przez współczesne słowniki polszczyzny, ale do dziś jest obecna w języku ukraińskim jako – *хробак*. Jak zapożyczenie możemy traktować formę zapisywaną przez Lindego jako **bukat** (r. m) ‘kawał’, leksykograf informuje, że wyraz pochodzi z wołoskiego. Klemensiewicz przyjmuje, że to średniopolskie zapożyczenie rumuńskie i podaje formę *bukatã*²², należy dodać jednak, że w języku ukraińskim także jest obecny leksem *букана* ‘kawałek’. Faktem jest, że słowo używane było w szesnastowiecznej polszczyźnie, a chociaż współcześnie nie jest znane, utrzymało się wśród Bukowińczyków, może także ze względu na sąsiedztwo językowe. Gwiazdką, jako dawny, opatrywał także Linde wyraz **wynachodzić** ‘wynaleźć, dojść, odkryć, wymyślić’, forma do dziś jest stosowana przez Polaków na Bukowinie, zgodnie z regularną odmianą czasownika niedokonanego. Natomiast za archaizm semantyczny można dziś uznać przymiotnik **okrutny**, użyty w znaczeniu, jakie Linde oznaczał gwiazdką – ‘bardzo wielki’. Do dziś bowiem można spotkać się z użyciem leksemu w tym znaczeniu, np. w pobożnym podziękowaniu: *okrutny Bóg zapłać*²³. Przymiotnik ten, według Klemensiewicza, jest staropolskim zapożyczeniem z języka czeskiego, w języku czeskim leksem *ukrutny* służy wyrażeniu intensyfikacji, a w języku słowackim forma *ukrutny* przyjmuje znaczenie ‘niezmierny’²⁴.

Wśród Polaków bukowińskich usłyszeć można określenie **rychtyk** ‘pewnie, ani chybi’ notowane przez słownik Lindego jako dawne. Leksem, pochodzący z języka niemieckiego (*richtig*), utrzymał się na Bukowinie wśród Słowian być może w związku z rządami austriackimi. Podobnie – opatrzony dwieście lat temu kwalifikatorem – dawny – rzeczownik **pampuch** ‘pączek maślany’, używane na Bukowinie dziś zgodnie ze znaczeniem ‘placuszek smażony na tłuszczu, racuch’. Leksem, pochodzący prawdopodobnie z języka niemieckiego (*der Pfannkuchen*), jak podaje Klemensiewicz, pojawił się w polszczyźnie średniopolskiej²⁵. We współczesnym ogólnym języku polskim użycie leksemu ma charakter regionalny i potoczny, występuje on najczęściej jako metaforyczne określenie człowieka, na Bukowinie natomiast utrzymuje się odniesienie kulinarne. Znaczenie to obecne jest także w języków innych mieszkańców tamtego terenu. Istnieje bowiem zarówno forma ukraińska *namnyx*, jak i rumuńska *pămpușca*. Bukowińczycy

²⁰ W języku polskim obecna była forma *dytko*, ale w innym znaczeniu, natomiast we współczesnym języku ogólnopolskim słowo *ditko* nie jest spotykane.

²¹ Słownik daje przy leksemie kwalifikator – фольк[лор].

²² Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 345.

²³ Więcej na temat tej frazy por. J. Gorzelana, *op. cit.*

²⁴ M. Stano, F. Buffa, *Słownik polsko-słowacki i słowacko-polski*, Warszawa–Bratislava 1988, s. 664.

²⁵ Por. Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 343.

odwołują się do znaczenia obecnego przed wiekami w polszczyźnie, które jest stosowane przez posługujących się innymi językami sąsiadów. Wyraz ten, jako obecny w językach z trzech grup językowych (germańskiej, romańskiej i słowiańskiej) można uznać za internacjonalizm.

Ponizej przytoczymy leksykę współczesną Polaków na Bukowinie, która notowana była w oświeceniowym słowniku bez kwalifikatora. Niektóre z tych wyrazów były dawnymi zapożyczeniami z sąsiednich języków. Na przykład rzeczownik **binda** ‘przepaska ściągaczka, pasmo, taśma, wstęga’ Klemensiewicz traktuje jako średniopolską pożyczkę z niemieckiego²⁶ (por. *die Binde*). Także za wywodzące się z języka niemieckiego można uznać obecny wciąż w żywej mowie Bukowińczyków rzeczownik **borg** ‘kredyt, borgowanie, kupno na kredyt’ (por. *der Borg*)²⁷ oraz **luft** ‘przewiew wolnego powietrza’ (por. *die Luft*) i znaną w polszczyźnie potocznej **flaszkę** ‘naczynie pospolicie szklane z szyjką wąską do zatykania’ (por. *die Flasche*). Niektóre spośród dawnych, średniopolskich pożyczek z języka niemieckiego przeniknęły także do sąsiednich języków. Wydaje się, że to język polski posłużył jako medium. Na przykład czasownik **rachować** ‘liczbować, liczbami dochodzić, który ma współczesny odpowiednik ukraiński *рахувати*, powstał jako derywat od średniopolskiej pożyczki z języka niemieckiego *rachunek* (por. *die Rechnung*)²⁸. Podobnie forma **cukrować**, pocukrować ‘cukrem zaprawiać’, która ma odpowiednik w języku ukraińskim *цукрувати*, derywowany został od rzeczownika *cukier*, który jest dawną pożyczką z języka niemieckiego (*der Zucker*)²⁹. Także związany z gospodarstwem domowym rzeczownik **faski** (pl.) ‘statki bednarskie, dębowe sosnowe, np. faska do masła’ ma odpowiednik ukraiński *фаска* (określony jako gwarowy)³⁰ i niemiecki *das Fässchen*. Używany do określenia naczynia kuchennego leksem **rynka** ‘naczynie kuchenne, w którym różne smażenie, duszenie potraw’, ma odpowiednik zarówno niemiecki *die Rinne*, jak i ukraiński *ринка*³¹. Wyraz był używany przez Polaków w XVIII w. i jest stosowany do dziś wśród Bukowińczyków. Natomiast rzeczownik **glanc** ‘blask, połysk, błysk’³² (*der Glanz*) i derywowany od niego czasownik *glancować* ‘glanc czynić, polerować’ ma na Bukowinie odpowiedniki ukraiński *глянці* i *глянс* oraz rumuńskie *glanț* ‘połysk’ i *glanțui* ‘błyszcząc się’. Można byłoby więc zaklasyfikować ten wyraz do grupy internacjonalizmów.

Stosowany w dawnym polskim języku literackim, np. w stylu biblijnym przez Jakuba Wujka³³ czy w sielankach przez Franciszka Dionizego Kniaźnina, leksem **tajstra**

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, s. 344.

²⁹ *Ibidem*, s. 343.

³⁰ Słownik podaje kwalifikator – диал[ектное слово].

³¹ Słownik podaje kwalifikator – роз[мовное слово].

³² Por. Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 343.

³³ „Nie miejcie złota ani srebra, ani pieniędzy w trzosach waszych ani **tajstry** [podkr. J.G] w drodze” (Mt 10,9-10a) za: *Biblia* w przekładzie Jakuba Wujka z 1599 r., Transkrypcja typu B oryginalnego tekstu z XVI w., wstęp: J. Frankowski, Warszawa 1999.

‘torba, juki’, jest zdaniem Klemensiewicza staropolskim zapożyczeniem z języka rumuńskiego (*traistă*)³⁴. Słownik ukraiński przy leksemie *майстра* daje uwagę ‘гуцулская торбинка’. Ta informacja wskazuje na zakres współczesnego występowania wyrazu, który wiąże się z kulturą pasterską. Helena Krasowska i Zbigniew Greń zaliczają wyraz do grupy karpatyzmów, podając wariant *trajstra* i *trajsta*³⁵. Podobnie z kulturą górską można wiązać rzeczownik **palica** ‘kij, laska’, dla której Linde podawał używane do dziś zdrobnienie **paliczka**. Na Bukowinie spotyka się ukraińską formę *палиця* i deminutywna *паличка* ‘kijek’ oraz rumuńskie słowo *pałița* ‘pałka, żerdź’³⁶. Zauważyć należy, że forma *palica* używana była także w Czadeckiem³⁷. Niejednoznacznie określane jest pochodzenie regionalnego leksemu **bryndza** ‘ser miękkie, owczy’. Linde określał rzeczownik jako pożyczkę z wołoskiego, Klemensiewicz jako pożyczka z rumuńskiego³⁸, a Minikowska zalicza do szesnastowiecznych pożyczek z ukraińskiego, gdzie obecnie leksem przyjmuje dwie formy *бринза* i *бриндза* i kwalifikowany jest jako regionalizm³⁹. Niewątpliwie leksem ten także należy wiązać z kulturą pasterską Karpat. Natomiast do kultury miejskiej zaliczymy rzeczownik **prewet** ‘wychod domowy, wychodek’. Był on notowany przez Lindego i ma rumuński odpowiednik *privată*. Prawdopodobnie, ze względu na to sąsiedztwo językowe i używanie leksemu w codziennym życiu zachował się on na Bukowinie do dziś wśród Polaków.

Z kulturą materialną można łączyć rzeczownik **postoły** plur. ‘kurpie, łapcie’. Leksem ten obecnie występuje na Bukowinie jako nacechowany ekspresyjnie odnoszący się do złych, lichych butów, słownik ukraiński zaś określa wyraz *постолу* jako dawny⁴⁰. To samo znaczenie ma rzeczownik **czoboty** ‘buty’, który także przez Polaków na Bukowinie stosowany jest w kontekstach nacechowanych stylistycznie, jego ukraiński wariant to *чоботи*. Dodać można, że od tego leksemu powstał przydomek jednego z polskich rodów mieszkających na Bukowinie⁴¹. Określeniem człowieka jest, jak w słowniku Lindego, rzeczownik **lewak** ‘mańkut’. Leksem zachował znaczenie ‘człowiek leworęczny’, być może pod wpływem języka ukraińskiego, w którym obecny jest rzeczownik *ливак* ‘taki, który źle robi’. Jego znaczenie można traktować jako synonimiczne, gdyż w kulturze pastersko-rolnej, gdzie większość prac wykonywana jest ręcznie,

³⁴ Z. Klemensiewicz, *op. cit.* s. 350.

³⁵ H. Krasowska, Z. Greń, *op. cit.*, s. 225.

³⁶ Za: K. Feleszko, *Bukowina moja miłość...*, t. II, s. 293.

³⁷ F. Pluta, *Stylizacja gwarowa w twórczości poetyckiej Jerzego Ruckiego*, [w:] *Język polski w perspektywie diachronicznej i synchronicznej*, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, Zielona Góra 2004, s. 204, podaje leksem jako obecny w gwarze Śląska Cieszyńskiego.

³⁸ Por. Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 350.

³⁹ Słownik daje kwalifikator – діал[ектне слово].

⁴⁰ Słownik daje kwalifikator – заст[ариле слово].

⁴¹ Od leksemu derywowany jest leksem *чоботар*, funkcjonujący wśród Bukowińczyków jako przezwisko – przydomek dla całego rodu – *ciobotar*, por. J. Gorzelana, *Kilka uwag o antroponimach górali czadeckich z gminy Brzeźnica (woj. lubuskie)*, [w:] *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny)*. *Literatura i język. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej Kraków–Nowy Targ–Bukowina Tatrzańska 21-24 października 2004*, red. M. Madejowa, A. Mlekodaj, K. Sikora, Nowy Targ 2004, s. 232-236.

osoba leworęczna może mieć trudności ze sprawnym posługiwaniem się prostymi narzędziami, takimi jak sierp czy kosa. Do kategorii nazw zawodowych zaliczamy rzeczownik **mielnik** ‘ten co miele w młynie’, który według Minikowskiej jest starym, szesnastowiecznym zapożyczeniem z języka ukraińskiego *мельник*. Feleszko zwraca uwagę na podobną formę rumuńską (*morar*)⁴², która utrzymuje się na Bukowinie.

Słownik języka polskiego, z początku XIX w. podaje następujące określenia związane z roślinami użytecznymi, które obecnie nie są stosowane w polszczyźnie ogólnej, natomiast Bukowińczy się nimi posługują, np. **łuk** ‘ziele, gatunek czosnku’ i jego odpowiednik stosowany przez Ukraińców *лука* oraz **aprykoza** ‘większy gatunek moreli’ ukraińska forma *абрикоса* (a także niemiecki rzeczownik *die Aprikose*), a także **kostka** ‘pestka w owocu’. Ostatni rzeczownik ma podobne znaczenie w języku ukraińskim – *кістка*. Kolejne wyrazy, dziś niestosowane w polszczyźnie w dawnym znaczeniu, to **jagody** ‘jagody czerwone, poziomki’ – podobnie znaczenie ma ukraińska forma *ягоди*, i **knysz** ‘chleb lub bucht zawierający w sobie ser, mak itp., rodzaj pasztetu’. Ostatni leksem przybiera też formę *knysza*, w języku ukraińskim obecna jest nazwa *книш/книшик*, Feleszko podaje także ormiański odpowiednik *knyszy*⁴³. Utrzymanie się tej nazwy na Bukowinie uzasadnione jest obecnością potrawy w tradycji kulinarnej. Do grupy nazw związanych z żywnością zaliczyć należy także rzeczownik **rosoł** ‘rosołowa przyprawa do potraw omaczenia, solna’, rzeczownik obecny jest także w języku Ukraińców w formach: *posil* i *rozsil*. W języku ogólnopolskim leksem występuje w innym znaczeniu.

Sąsiedztwo języka ukraińskiego wpływa zapewne na zachowanie się wśród Polaków form **kurić/kurzyć** ‘tytuń palić [papierosa, fajkę]’ – wobec ukraińskiego czasownika o tym samym znaczeniu *курити*. Pod wpływem języka ukraińskiego utrzymują się także wśród Polaków na Bukowinie formy **akuratnie** ‘ściśle, prawie tak, punktualnie, rzetelnie’ – wobec ukraińskiego *акуратно*, i **kułak** ‘pięść, zaciśnięta dłoń’. Ten ostatni leksem Minikowska określa jako przyjęty do polszczyzny w XVI w. z języka tureckiego za pośrednictwem języków ruskich⁴⁴. Do dziś w języku ukraińskim obecna jest forma *кулак*. Kolejny rzeczownik występujący współcześnie w języku ukraińskim w znaczeniu, które podawał słownik Lindego, to **bulka** ‘wodne bańki’, ukraińska forma *булька*. Inne dwa rzeczowniki kwalifikowane są przez współczesnych polskich leksykografów – Witolda Doroszewskiego i Stanisława Dubisza, jako regionalne. Jest to rzeczownik **paciuł** ‘wieprz swojski, roczniak’, który ma ukraiński odpowiednik *пацюк*, i rzeczownik **hreczka** ‘gryka’⁴⁵, określane jako pożyczka ukraińska (ruska)⁴⁶. Wariant fonetyczny tego rzeczownika *гrecька* jest stosowany we współczesnym języku ukraińskim. Bukowińczycy

⁴² K. Feleszko, *Bukowina moja miłość...*, t. II, s. 137.

⁴³ *Ibidem*, s. 116.

⁴⁴ T. Minikowska, *op. cit.*, s. 83.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 58; por. też: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa, t. VIII, Warszawa 1974, s. 383.

⁴⁶ Por. Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 348, i T. Minikowska, *op. cit.*, s. 58.

posługują się i dziś rzeczownikiem **kuczma** ‘rodzaj czapki futrzanej’, który dwieście lat temu Linde określał jako zapożyczenie z tatarskiego. Faktem jest, że to samo znaczenie ma ukraińskie słowo *кучма*, używane także dziś na Bukowinie.

Spośród form obecnie traktowanych jako przestarzałe stosowane są na Bukowinie czasownik **porodzić** ‘płód na świat wydać’ i **nadybać** ‘spotkać’. Ten drugi leksem ma ukraiński odpowiednik fonetyczny *надибати* w znaczeniu ‘przyłapać’. Podobnie obecny jest w języku ukraińskim rzeczownik **harapnik** ‘bicz myśliwych z krótkim biczyskiem a długim bardzo sznurem’, którego forma *гаранник* może być traktowana jako odpowiednik semantyczny. Powszechnie w odniesieniu do osób niewidomych jest używany przymiotnik to **ciemny** ‘niewidzący, niewidomy, ślepy’, który jest też obecny w potocznym języku ukraińskim: *темний*⁴⁷. Natomiast powszechnie stosowane w tekstach pisanych języka polskiego w funkcji stylizacyjnej są rzeczowniki **paciorek** ‘galka paciorkowa, np. paciorki na sznurek nadziewane’, i **miesiąc** ‘zamiast księżyc’ oraz czasowniki **zdybać** ‘zniecacka zająć, napotkać’ i **narodzić (się)** ‘przyjść na świat’. Zauważmy, że leksemy te uznawane są na Bukowinie za wyrazy nienacechowane stylistycznie i stosowane w języku codziennym.

Do dawnych form zaliczyć można także niektóre nazwy stopni powinowactwa oraz sam leksem **familia** ‘ród, dom, osoby od jednego przodka pochodzące’. Wśród wyrazów notowanych przez Lindego i wciąż żywych w języku Bukowińczyków są m.in. rzeczowniki **swak** ‘siostrzyn mąż’ i **szwagrowa** ‘siostra męża’. Co interesujące, dawny leksykograf oznaczał gwiazdką jako dawną formę *szwagierka* obecnie rozpowszechnioną w Polsce. Wychodzące z użycia w polszczyźnie ogólnej są także następujące formy przymiotników: **drzewianny** ‘drzewiany, drewniany’ i **litośny** ‘miłosierny’. Formy te w polszczyźnie zostały wyparte przez struktury bardziej ekspansywne (*drewniany* i *litościwy*), jednak zachowały się w języku Polaków na Bukowinie. Podobnie czasownik **dychać** ‘oddychać, tchnąć’ bez przyrostka *od-* traktowany jest obecnie jako forma dawna. Na Bukowinie jest używany przez Polaków, przy czym zauważyć należy, że w podobnym znaczeniu istnieje forma w języku ukraińskim – *дохати*. Przestarzały, utrzymany w polszczyźnie tylko w związku frazeologicznym „leje jak z cebra”, zachował się w użyciu, szczególnie na bukowińskiej wsi, rzeczownik **ceber** ‘jedno z największych naczyń drewnianych do noszenia wody’. Także w języku ukraińskim występuje forma analogiczna *цебер*, która w słowniku ukraińskim notowana jest bez kwalifikatora. Również rzadko stosowany jest w dzisiejszej polszczyźnie rzeczownik **jasła** ‘z desek zbite na kształt rynny naczynie, w którym jeść dają bydłu’. Podobna forma obecna jest w języku ukraińskim *ясла*.

W potocznym języku, zarówno na terenie Polski, jak i na Bukowinie, jest czasownik **telepać (się)**, ‘trząść (się), trzepać’, podobnie jak ukraińska forma *телепати*⁴⁸. Także jako potoczne określane są leksemy: **spamiętać (się)** ‘pamięcią objąć’ (ukr.

⁴⁷ Słownik podaje to znaczenie jako dziewiąte, z kwalifikatorem – розм[овний] ‘слипий, незрячий’.

⁴⁸ Z kwalifikatorami – роз[мовное слово], діал[ектне слово].

спам'ятами)⁴⁹; **pazucha** ‘zanadra np. za pazuchy’ (ukr. *пазуха*) i **wydać/wydać się** w znaczeniu ‘wychodzić za mąż’, jak w ukraińskim **видавати/видаватися**.

Można zaobserwować także pewną specjalizację leksemów używanych w dawnej polszczyźnie, w odniesieniu do najnowszej polszczyzny⁵⁰. Przykładowo, stosowany powszechnie na Bukowinie rzeczownik **modzel** ‘narostek twardej skóry na ręku od roboty ciężkiej lub na nogach od chodzenia’ (ukr. *мозаль/мозаля*), w języku ogólnopolskim kwalifikowany jest jako medyczny. Na przykład rzeczownik **cielica** ‘cielę niewieściego, krowiego rodzaju, kroweczka, który ma także odpowiednik ukraiński *тилиця*, opatrzony jest kwalifikatorem „rolniczy” podobnie jak leksem **krowiniec** ‘gnój krwi’. Ostatni z wymienionych wyrazów należy do powszechnej w gwarach polskich formacji zakończonej na *-iniec*⁵¹. Funkcją tej formacji jest m.in. tworzenie nazw odchodów zwierzęcych⁵².

Wnioski

Podsumowując powyższe rozważania przypomnimy, że język poza granicami kraju rozwija się inaczej niż na terenach rdzennych, na co ma wpływ odmienna sytuacja społeczno-kulturalna terenu. Bukowina, jako kraina, na której prócz Polaków zamieszkiwało wiele różnych nacji, a co za tym idzie występowało wiele języków, jest terenem szczególnym. Język polski używany przez ludność podlegającą kolejno administracji niemieckiej, rumuńskiej, rosyjskiej i ukraińskiej w swych przemianach zachował ślady tych zależności. Zestawiając współcześnie używane słownictwo z leksyką znaną w języku polskim w XVII w., dostrzegamy kontynuację leksyki, która na ziemiach polskich traci status słownictwa ogólnopolskiego. Charakterystyczne jest utrzymywanie się pożyczek z języków, którymi posługiwały się władze administracyjne (np. *binda* z niemieckiego, *tajstra* z rumuńskiego czy *czoboty* z ukraińskiego). Formy te były znane w dawnej polszczyźnie, notuje je słownik Lindego, a obecnie nie są notowane w słowniku języka polskiego. Nie można twierdzić, że Polacy przyjęli te leksemy dopiero na terenie Bukowiny, gdyż były one znane w polszczyźnie jeszcze przed dużą dziewiętnastowieczną migracją Polaków na te tereny. Prócz tych form współcześnie wśród Polaków

⁴⁹ Słownik ukraiński także kwalifikuje jako potoczne – роз[мовное слово], a ponadto jako formę rzadką, daje kwalifikator – рідко.

⁵⁰ Przytaczane słownictwo zestawiono z definicjami zawartymi w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.

⁵¹ Por. B. Kreja, *Formacje na -iniec, typu babiniec, krowiniec w języku polskim (na tle słowiańskim)*, [w:] idem, *Słowotwórstwo polskie na tle słowiańskim. Studia*, Gdańsk 1999, s. 93.

⁵² Obecne są na Bukowinie też formacje nienotowane ani przez Lindego, ani przez współczesne słowniki języka polskiego w tym znaczeniu: *krowiniec*, *kurzyniec*, *gęsiniec*, *kobyliniec*, *kociniec*, *psiniec* – tak jak w innych gwarach, por. B. Kreja, *op. cit.*, s. 96. W odniesieniu do odchodów ludzkich Bukowińczycy stosują niespotykaną w innych gwarach nazwę – *swoiniec* wobec gwarowego *człeczyniec* (B. Kreja, *op. cit.*, s. 96).

na Bukowinie ukraińskiej obecne są nowe, nienotowane przez Lindego zapożyczenia z wymienionych języków. Jednakże nie są one przedmiotem naszych badań.

Podobieństwa dawnej leksyki polskiej z innymi językami⁵³

Leksem definiowany w <i>Słowniku języka polskiego</i> S.B. Lindego (1807-1814)	Odniesienia obce
akuratnie ‘ściśle, prawie tak, punktualnie, rzetelnie’	ukr. <i>акуратно</i>
aprykoza ‘większy gatunek moreli’	niem. <i>die Aprikose</i> ukr. <i>абрикоса</i>
biesaga częściej w l. mn. biesagi ‘mieszek takowy, który i nazad i naprzód szyi wiśi’	ukr. <i>бесагу/бисагу</i>
binda ‘przepaska ściągaczka, pasmo, taśma, wstęga’	niem. <i>die Binde</i>
borg ‘kredyt’, borgowanie, kupno na kredyt’	niem. <i>der Borg</i>
bryndza ‘ser miękkiej, owczy’ z wołoskiego	ukr. <i>бринза/бриндза</i>
bukat (r.m) ‘kawał’ z wołoskiego (przykłady z XVI w.)	rum. <i>bukată</i> ukr. <i>буката</i>
bulka ‘wodne bańki’	ukr. <i>булька</i>
ceber ‘jedno z największych naczyń drewnianych do noszenia wody’	ukr. <i>цебер</i>
chałupa ‘wiejski, chłopski budynek’	
chrobak ‘robak’	ukr. <i>хробак</i>
chwośt ‘ogon, koński, bydłęcy’ (przykłady z XVI w.)	ukr. <i>хвіст</i>
cielica ‘cielę niewieściego, krowiego rodzaju, kroweczka’	ukr. <i>тилиця</i>
ciemny w 4. znac. ‘niewidzący, niewidomy, ślepy’	ukr. <i>темний</i>
cukrować, pocukrować ‘cukrem zaprawiać’	ukr. <i>цукрувати</i> niem. <i>der Zucker</i>
czerepacha ‘żółw’ (przykłady z XVII w.), ‘żaba, fig. ‘babsko’	ukr. <i>черепаха</i>
czoboty ‘buty’ (przykłady z XVI w.)	ukr. <i>чоботи</i>
ditko ‘rodzaj duchów ziemskich, dyjasek’	ukr. <i>дидько</i>
drzewianny ‘drzewiany, drewniany’	
durnica ‘bzdurstwa’ (przykłady z XVIII w.)	
durny ‘głupi’ (przykłady z XVII w.)	ukr. <i>дурний</i>
dychać ‘oddychać, tchnąć’	ukr. <i>дихати</i>
familia ‘ród, dom, osoby od jednego przodka pochodzące’	
faski ‘statki bednarskie, dębowe sosnowe, np. faska do masła’ (przykłady z XVII w.)	ukr. <i>фаска</i> niem. <i>das Fässchen</i>
flaszka ‘naczynie pospolicie szklane z szynką wąską do zatykania’ (przykłady z XVIII w.)	niem. <i>die Flasche</i>
futor ‘po naszymu folwark’ (przykłady z XVII w.)	ukr. <i>хутір</i>
glanc ‘blask, połysk, błysk’	niem. <i>der Glanz</i> rum. <i>glaņț</i> ukr. <i>глянци/глянс</i>
glancować ‘glanc czynić, polerować’	rum. <i>glaņțui</i>

⁵³ Na temat zapożyczeń i paraleli zob. K. Feleszko, *Bukowina moja miłość...*, t. II.

Leksem definiowany w <i>Słowniku języka polskiego</i> S.B. Lindego (1807-1814)	Odniesienia obce
harapnik ‘bicz myśliwych z krótkim biczyskiem a długim bardzo sznurem’	ukr. <i>гаранник</i>
hreczka ‘gryka’	ukr. <i>гречка</i>
Jagody , 2. ‘jagody czerwone, poziomki’	ukr. <i>ягоди</i>
jasła ‘z desek zbite na kształt rynny naczynie w którym jeść dają bydłu’ (przykłady z XVI-XVII w.)	ukr. <i>ясла</i>
kauszyk ‘czarka, np. do nabierania czego’	rum. <i>căuș</i>
knysz ‘chleb lub bucht zawierający w sobie ser, mak itp., rodzaj pasztetu’	ukr. <i>книш/книшик</i> ormiań. odpowiednik <i>knyszy</i>
kostka ‘pestka w owocu’	ukr. <i>кістка</i>
krowiniec ‘gnój krwi’	
kuczma ‘gatunek czapki’ z tatarskiego	ukr. <i>кучма</i>
kułak ‘pięść, zaciśnięta dłoń’	ukr. <i>кулак</i>
kurzyć ‘tytuń palić’ [papierosa, fajkę...]	ukr. <i>курути</i>
lewak ‘mańkut’	ukr. <i>ливак</i>
litośny ‘miłosierny’	
luft ‘przewiew wolnego powietrza’	niem. <i>die Luft</i>
łuk ‘ziele, gatunek czosnku’ (przykłady z XVIII w.)	ukr. <i>лука</i>
mielnik ‘ten co miele w młynie’	ukr. <i>мельник</i>
miesiąc ‘zamiast księżyc’	
modzele ‘narostek twardej skóry na rękę od roboty ciężkiej lub na nogach od chodzenia’	ukr. <i>мозаль/мозаля</i>
nadybać ‘spotkać’ (przykłady z XVIII w.)	ukr. <i>надибати</i>
narodzić (się) ‘przyjść na świat’ (przykłady z XVI-XVII w.)	
okrutny ‘bardzo wielki’	słowac. <i>ukrutny</i> czes. <i>ukrutny</i>
paciorek ‘gałka paciorkowa, np. paciorki na sznurek nadziewane’	
paciuk ‘wieprz swojski, roczniak’	ukr. <i>пацюк</i>
palica ‘kij, laska’ zdr. paliczka	ukr. <i>палиця/паличка</i> rum. <i>pațița</i>
pampuch ‘pączek maślany’	niem. <i>der Pfannkuchen</i> ukr. <i>пампух</i> rum. <i>pâmpușca</i>
pazucha ‘zanadra np. za pazuchy’	ukr. <i>пазуха</i>
porodzić ‘płod na świat wydać’ (przykłady z XVII w.)	
postoły plur. ‘kurpie, łapcie’	ukr. <i>постоли</i>
prewet ‘wychod domowy, wychodek’	rum. <i>privată</i>
rachować ‘liczbować, liczbami dochodzić’	ukr. <i>рахувати</i>
rychtyk ‘pewnie, ani chybi’	niem. <i>richtig</i>
rosoł , 2. ‘albo rosołowa przyprawa do potraw omaczenia, solna’ (przykłady z XVII w.)	ukr. <i>росіл/розсіл</i>
rynka ‘naczynie kuchenne, w którym różne smażenie, duszenie potraw’	ukr. <i>ринка</i> niem. <i>die Rinne</i>

Leksem definiowany w <i>Słowniku języka polskiego</i> S.B. Lindego (1807-1814)	Odniesienia obce
spamiętać 'pamięcią objąć'	ukr. <i>спам'ятами</i>
swak 'siostrzyn mąż'	
szwagrowa 'siostra męża'	
tajstra 'torba, juki' (przykłady z XVI w. i XVII w.)	rum. <i>traistă</i> ukr. <i>тайстра</i>
telepać (się) , 'trząść (się), trzepać'	ukr. <i>телепати</i>
wydać (się) 'wychodzić za mąż'	ukr. <i>видавати/видаватися</i> ;
wynachodzić 'wynaleźć, dojść, odkryć, wymyślić'	
zdybać 'znieścacka zająć, napotkać'	
znachodzić 'znaleźć'	

**СЛОВАРЬ ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКА С.Б. ЛИНДЕ
И СОВРЕМЕННАЯ ЛЕКСИКА ПОЛЯКОВ
– ЖИТЕЛЕЙ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ (БУКОВИНА)**

Резюме

В статье сравнивается современная лексика поляков, проживающих в Буковине, со *Словарем польского языка*, составленным С.Б. Линде (1807-1814). Исследования показывают, что поляки в дальнейшем используют старые слова, известные во времена, когда они эмигрировали на территорию Буковины. Внимание уделяется сохранившейся лексике, которая тогда относилась к заимствованиям из других языков, напр., немецкого (*binda*), румынского (*tajstra*) и украинского (*czoboty*). Эти заимствования смогли сохраниться в Буковине дольше чем в Польше, так как эта территория принадлежала поочередно Австрии, Румынии, СССР и, в настоящее время, Украине.